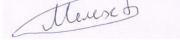

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівський національний університет імені Івана Франка
Фізичний факультет
Кафедра астрофізики

Затверджено
на засіданні кафедри астрофізики
фізичного факультету
Львівського національного університету імені
Івана Франка
(протокол № 1 від 30 серпня 2023р.)

Завідувач кафедри Богдан МЕЛЕХ

Силабус з навчальної дисципліни
«Спостереження та аналіз спектрів астрофізичних об'єктів»,
що викладається в межах ОНП «Експериментальна фізика»
другого (магістерського) рівня вищої освіти для здобувачів зі
спеціальності 104 «Фізика та астрономія»

Львів 2023 р.

Назва курсу	Спостереження та аналіз спектрів астрофізичних об'єктів
Адреса викладання курсу	Вул. Кирила і Мефодія 8, 79005, Львів
Факультет та кафедра, за якою закріплена дисципліна	Фізичний факультет, кафедра астрофізики
Галузь знань, шифр та назва спеціальності	Галузь знань – 10 Природничі науки, Спеціальність – 104 Фізика та астрономія
Викладач дисципліни	Ваврух Маркіян Васильович, докт. ф.-м. н., професор, професор кафедри астрофізики
Контактна інформація викладача	markiyan.vavrukh@lnu.edu.ua https://physics.lnu.edu.ua/employee/vavrukh-markiyan-vasylovych
Консультації з курсу відбуваються	Консультації в день проведення лекцій та лабораторних занять (за попередньою домовленістю).
Сторінка курсу	https://physics.lnu.edu.ua/course/sposterezhennia-ta-analiz-spektriv-astrofizychnykh-ob-iektyv
Інформація про дисципліну	Дисципліна «Спостереження та аналіз спектрів астрофізичних об'єктів» є вибірковою дисципліною в галузі знань 10 Природничі науки зі спеціальності 104 Фізика та астрономія для підготовки магістрів, яка викладається в 2 семестрі в обсязі 3 кредитів (за Європейською Кредитно-Трансферною Системою ECTS)
Коротка анотація дисципліни	«Спостереження та аналіз спектрів астрофізичних об'єктів» є дисципліною для підготовки магістрів, яка викладається в 2 семестрі. Під час її вивчення студенти засвоюють методи спостережень спектрів різних небесних об'єктів, їх обробку та класифікацію, аналіз особливостей фраунгоферових спектрів та спектру неперервного поглинання як нормальних зір, так і білих карликів різних спектральних класів, теорію формування спектрів та вплив густини атмосфер, магнітних полів і міжчастинкових взаємодій; методи розрахунку залежності коефіцієнта неперервного поглинання від концентрації частинок та температури; теорію перенесення випромінювання в зоряних атмосферах; роботу з каталогами зоряних спектрів.
Мета та цілі дисципліни	Мета дисципліни — дати студентам поглиблені знання про методи спостережень і обробки спектрів зір різних типів та спектральних класів; теорію формування спектральних ліній та коефіцієнта неперервного поглинання, перенесення випромінювання в атмосферах зір.
Література для вивчення дисципліни	Базова література: 1. Вакарчук І.О. Теорія зоряних спектрів. Львів: Вид-во Львів. Ун-ту, 2002. - 358 с. 2. Aller L. H. Atoms, Stars, and Nebulae. - Cambridge University Press. - 1991. - 384 p. 3. Ваврух М.В., Стельмах О.М. Ефект депресії у неперервному випромінюванні Сонця. Львів: Вид-во «Растр-7», 2022. - 240 с. 4. Merrill Paul W. Lines of the chemical elements in astronomical spectra. - 1956. - Washington, Carnegie Institution Washington Publication. - 191 p. 5. Ваврух М.В., Стельмах О.М. Поперечний переріз фотоіонізації від'ємних іонів водню // Вісник Львів. Ун-ту. Серія фізична. - 2012. Випуск 47. 6. Chandrasekhar S. On the continuous absorption coefficient of the negative hydrogen ion // Astrophys. Journ. - 1945. - V. 102, P. 223.

	7. Komarov N.S. The Spectrophotometric Star Katalogue / Komarov N.S., Dragunova A.V. at all // Odessa Astronomical Publication. - 1995. - V. 8. - P.3. 8. Гуртовенко Е.А., Костик Р.І. Профілі вибраних фраунгоферових ліній для різних положень центр — край на диску Сонця. - Київ: Наук. Думка, 1975. - 221 с. Допоміжна література: 1. Geltman S. The bound-free absorption coefficient of the hydrogen negative ion // Phys. Rev. - 1962. - V.136, P. 935. 2. Kenneth R. Lang. Astrophysical formulae. Springer-Verlag. Berlin, Heidelberg,, New Yourk. - 1974. - 348 p. 3. Karzas W.J. , Latter R. Electron radiative transitions in a Coulomb field // Ap. JS. - 1961. - V.6, P. 167. 4. Neckel H., Labs D. The solar radiation between 3300 and 12500 A. // Solar Physics. - 1984. - V.74, N 90, P.205. 5. Stewart A.L. A perturbation-variation study of photodetachment from H- // Jorn. Phys. B: Atom. Molec. Phys. - 1978. - V. 11, P. 3851. 6. Ваврух М.В., Стельмах О.М. Явище депресії у спектрі неперервного випромінювання зір. // Монографія Львів: Растр. - 2021. - 280 с. (у друці). Інформаційні ресурси: 1. Alekseeva G.A., Arkharov A.A. and all. The Pulkovo Spectrophotometric Catalog of Bright Stars in the Range from 320 to 1080 nm. // Baltic Astronomy. - 1996. - V. 5, pp. 603-838.
Тривалість курсу	Один семестр
Обсяг курсу	90 годин, з яких 32 години аудиторних занять, з них 16 годин лекцій, 16 годин лабораторних занять та 58 годин самостійної роботи.
Очікувані результати навчання	Після завершення курсу студент буде : знати: - методи спостережень зоряних спектрів та їх обробки, - теорію процесів випромінювання та його перенесення в атмосферах нормальних зір, - особливості спектрів вироджених карликів, - сучасну класифікацію спектрів небесних тіл. вміти: - розраховувати поперечні перерізи взаємодії фотонів з мікрочастинками атмосфер та іонізаційну рівновагу, - розраховувати коефіцієнт поглинання в лініях і неперервному спектрі, - визначати термодинамічні параметри зоряних атмосфер за особливостями спектрів.
Ключові слова	Спектрографи, лінійчаті спектри Фраунгофера, спектр неперервного поглинання, канали реакцій мікрочастинок з фотонами, поперечні перерізи зіткнень фотонів з мікрочастинками, рівняння перенесення випромінювання, механізми розширення спектральних ліній, особливості спектрів вироджених карликів, явище депресії у неперервному спектрі, термодинамічні параметри зоряних атмосфер,
Формат курсу	Очний
	Проведення лекцій, лабораторних робіт і консультацій для кращого розуміння вивченого матеріалу.
Теми	Наведено у табл.1
Підсумковий	Залік в кінці семестру

контроль, форма	
Пререквізити	Для вивчення курсу студенти потребують базових знань з дисциплін курсу загальної фізики та математичного аналізу, загальної астрономії та астрофізики, теорії диференціальних рівнянь, теорії зоряних спектрів.
Навчальні методи та техніки, які будуть використовуватися під час викладання курсу	Презентації, лекції, дискусія, робота з комп'ютером, підготовка рефератів.
Необхідне обладнання	Персональний комп'ютер, відкриті спеціальні комп'ютерні програми для моделювання, діагностики та візуалізації даних, каталоги зоряних спектрів, операційна системи Linux, проектор.
Критерії оцінювання (окремо для кожного виду навчальної діяльності)	Оцінювання проводиться за 100-бальною шкалою. Бали нараховуються за наступним співвідношенням: • написання реферату на задану викладачем тему для кожного зі змістовних модулів (ЗМ) : 25 (ЗМ 1) + 15 (ЗМ 2) = 40 балів. Розподіл балів зручніше подавати у відсотках від максимальної кількості балів, які можна отримати за відповідну роботу: 91–100% — реферат охоплює всі важливі аспекти обраної теми, матеріал викладено правильно (90%) + макс. 10% за акуратність оформлення; 51–90% — реферат охоплює всі важливі аспекти обраної теми, однак матеріал викладено неповно (якщо відсоток < 90%); 1–50% — реферат містить помилки, викладення неповне; 0% — робота не виконана або виконана повністю неправильно. • контрольні роботи з двох ЗМ: 40 (ЗМ 1) + 20 (ЗМ 2) = 60 балів. кожна контрольна містить два теоретичних питання, кожне з яких у першій роботі оцінюється за 20-бальною шкалою, відповідно до таких критеріїв: 20 — питання викладено правильно і повністю; 12–19 — повнота викладення недостатня; 1–11 — рівень володіння матеріалом дуже низький, або ж низький; 0 — студент повністю неправильно виклав питання, або ж зовсім не надав на нього відповіді; у другій роботі кожне з двох питань оцінюється за 10-бальною шкалою: 10 — питання викладено правильно і повністю; 6–9 — повнота викладення недостатня; 1–5 — рівень володіння матеріалом дуже низький, або ж низький; 0 — студент повністю неправильно виклав питання, або ж зовсім не надав на нього відповіді; Додаткові бали можна отримати за результатами неформального та/або інформального навчання по тематиці даного курсу. Визнання та зарахування результатів такого навчання відбувається у відповідності до наданих документів про неформальне та/або інформальне навчання. Також до 10 додаткових балів включно можна отримати через наукову роботу здобувача, куди входить написання тез, статей, участь у міжнародних, всеукраїнських та/або інших заходах або конкурсах за тематикою навчальної дисципліни. Підсумкова максимальна кількість балів 100. Академічна доброчесність здобувачами вищої освіти передбачає самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання. Списування, втручання в

	роботу інших студентів становлять, але не обмежують, приклади можливої академічної недоброчесності. Виявлення ознак академічної недоброчесності в письмовій чи усній роботі студента є підставою для її незарахування викладачем, незалежно від масштабів обману. Відвідування занять є важливою складовою навчання. Очікується, що всі студенти відвідують усі лекції і лабораторні заняття курсу. Студенти мають інформувати викладача про неможливість відвідати заняття. У будь-якому випадку студенти зобов'язані дотримуватися усіх строків, визначених для виконання усіх видів робіт, передбачених курсом. Література. Усю література, яку студенти не зможуть знайти самостійно, буде надано викладачем виключно в освітніх цілях без права її передавання третім особам. Студенти заохочуються до використання також й іншої літератури та джерел, яких немає серед рекомендованих. Політика виставлення балів. Враховуються бали, набрані на лабораторних заняттях та поточному тестуванні. При цьому обов'язково враховуються присутність на заняттях та активність студента під час заняття; недопустимість пропусків та запізнь на заняття; користування мобільним телефоном, планшетом чи іншими мобільними пристроями під час заняття в цілях, не пов'язаних із навчанням; списування та плагіат; несвоєчасне виконання поставленого завдання і т. ін. Жодні форми академічної недоброчесності не толеруються.
Опитування	Анкету-оцінку з метою оцінювання якості курсу буде надано після завершення курсу

Таблиця 1

Схема дисципліни «Спостереження та аналіз спектрів астрофізичних об'єктів»

Тиждень	Тема занять (перелік питань)	Форма діяльності та обсяг годин	Література	Термін виконання
1-4	1. Методи спостережень і обробки зоряних спектрів. Колориметрія. 2. Сучасна спектральна класифікація зір.	Лекції – 4 год, лаборат. заняття – 4 год, самостійна робота – 14 год.	Б:1-8; Д: 1-6.	4 тижні
5-8	3. Зіткнення фотонів з мікрочастинками. Поперечні перерізи у різних каналах реакцій. 4. Природна ширина спектральних ліній і основні механізми розширення.	Лекції – 4 год, лаборат. заняття – 3 год, контрольна робота – 1 год, самостійна робота – 14 год.	Б:1-8; Д: 1-6.	4 тижні
9-12	5. Вплив термодинамічних чинників на особливості форми спектральних ліній. 6. Перенесення випромінювання в атмосферах зір.	Лекції – 4 год, лаборат. заняття – 4 год, самостійна робота – 15 год.	Б:1-8; Д: 1-6.	4 тижні
13-16	7. Коефіцієнт неперервного поглинання і його спектральна, концентраційна та температурна залежність. 8. Особливості інтенсивності випромінювання в неперервному спектрі нормальних зір спектральних класів А, F, G та білих карликів.	Лекції – 4 год, лаборат. заняття – 3 год, контрольна робота – 1 год, самостійна робота – 15 год.	Б:1-8; Д: 1-6.	4 тижні